

MEĐUNARODNE NORME I STANDARDI LJUDSKIH PRAVA ŽENA I RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA, SA OSVRTOM NA ZAŠTITU OD RODNO ZASNOVANOG NASILJA

Sažetak: Ljudska prava i osnovne slobode su područje u kojem je međunarodno pravo daleko najviše napredovalo stalnim širenjem korpusa ljudskih prava i detaljnošću u njihovom normiranju, ali i sve većom institucionalizacijom staranja o njihovom ostvarivanju i zaštiti, uključujući i posebne, sada od ključnog značaja instrumente i institute te zaštite na međunarodnom nivou. Princip zabrane diskriminacije, jednakog tretmana i jednakih mogućnosti za žene i muškarce i ravnopravnosti spolova posebno je važan za pristup Evropskoj uniji. U ovom radu autorice će analizirati temeljne odrednice relevantnog međunarodnog (univerzalnog i evropskog) pravnog okvira, od posebnog značaja i za Bosnu i Hercegovinu, u oblasti rodne ravnopravnosti i zaštite od rodno zasnovanog nasilja te ključne postulate i rezultate istraživanja, djelovanja, mjera, ciljeva i aktivnosti u navedenim oblastima.

Ključne riječi: međunarodne norme i standardi ljudskih prava žena, rodna ravnopravnost, zaštita od rodno zasnovanog nasilja, univerzalni i evropski pravni i strateški dokumenti o rodnoj ravnopravnosti

1. Uvod

Evropska unija globalni je predvodnik u rodnoj ravnopravnosti: od 20 zemalja u svijetu koje su vodeće u rodnoj ravnopravnosti¹ 14 su države članice EU, zahvaljujući opsežnom zakonodavstvu i sudskoj praksi u području jednakog postupanja², nastojanjima da se rodna³ perspektiva uključi u različita područja politike te propisima za uklanjanje pojedinih nejednakosti. Ravnopravnost je jedna

1 U smislu provedbe cilja održivog razvoja br. 5 – „Rodna ravnopravnost“, prema indeksu organizacije Equal Measures 2030 za cilj održivog razvoja „Rodna ravnopravnost“ za 2019.: <https://data.em2030.org/em2030-sdg-gender-index/>.

2 EU je donio šest direktiva o ravnopravnosti žena i muškaraca na radnom mjestu, u samozapošljavanju, u pristupu rob i uslugama, u socijalnoj sigurnosti, u trudnoći i majčinstvu, na dopustu zbog obiteljskih razloga te u fleksibilnim radnim uvjetima za roditelje i pružatelje skrbi. Zajedno je tim aktima za cijelu Europu postavljen pravni standard kojim se osigurava znatna zaštita od diskriminacije. Brojnim postupcima na Sudu Europske unije dodatno je ojačano načelo ravnopravnosti i ostvarena pravda za žrtve diskriminacije.

3 „Rod“ znači društveno oblikovane uloge, ponašanja, aktivnosti i osobine koje određeno društvo smatra prikladnima za žene odnosno muškarce; vidjeti članak 3. stavak (c) Konvencije Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji.

od pet vrijednosti na kojima se temelji Unija. Unija se obavezala da će težiti prema ravnopravnosti između žena i muškaraca u svim svojim aktivnostima.⁴ Povelja o temeljnim pravima⁵ predviđa takvu ravnopravnost i zabranjuje diskriminaciju na temelju spola. U posljednjih nekoliko desetljeća Evropska unija je znatno napredovala u području rodne ravnopravnosti. Međutim, ni jedna država članica nije postigla potpunu rodnu ravnopravnost i sporo se napreduje. U obrazovanju se razlike na temelju spola umanjuju i brišu, ali su u oblasti moći, zapošljavanja, plata, penzija i skrbi i dalje prisutne. Također, rodno uvjetovano nasilje i uznemiravanje i dalje se događaju, i to u alarmantnoj mjeri, nažalost. I danas previše ljudi krši načelo rodne ravnopravnosti seksističkim govorom mržnje te sprječavanjem mjera protiv rodno uvjetovanog nasilja i rodnih stereotipa.

Evropska unija je 2006. godine donijela Mapu puta za postizanje ravnopravnosti između žena i muškaraca. Glavne oblasti koje su izložene u ovom dokumentu su: jednaka ekonomska nezavisnost za žene i muškarce, usklađivanje profesionalnog, privatnog i porodičnog života, ravnopravna zastupljenost polova prilikom donošenja odluka, iskorjenjivanje svih vrsta nasilja zasnovanih na polu, eliminacija svih stereotipa u društvu zasnovanih na polu, promoviranje ravnopravnosti polova izvan EU.

Diskriminacija osoba po bilo kojem osnovu (rasa, boja, spol, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, imovno stanje, rođenje ili svaka druga okolnost) predstavlja povredu ljudskih prava. Princip zabrane diskriminacije, jednakog tretmana i jednakih mogućnosti za žene i muškarce i ravnopravnosti spolova posebno je važan za pristup Evropskoj uniji.

Posebno je važno istaći da se u posljednjem poglavlju navodi sljedeće:

„... zemlje koje ulaze u Evropsku uniju moraju prihvatiti osnovne principe ravnopravnosti žena i muškaraca. One su dužne osigurati i dosljedno urediti zakonodavstvo uz odgovarajuće administrativne mjere i pravne sisteme. Nadziranje prelaaza, provedbe i uvođenje zakonodavstva Evropske unije vezanog uz rodnu ravnopravnost je prioritet u budućim procesima uključivanja“.

Strategijom za rodnu ravnopravnost uokviruje se rad Evropske komisije na rodnoj ravnopravnosti te se utvrđuju ciljevi politike i ključne mjere za razdoblje 2020.–2025⁶. Njome se nastoji ostvariti rodno ravnopravna Evropa, u kojoj rodno uvjetovano nasilje, polna diskriminacija i strukturna neravnopravnost žena i muškaraca pripadaju prošlosti. Evropa u kojoj su žene i muškarci, djevojčice i dječaci, u svoj svojoj raznolikosti, ravnopravni.

Slijedom navedenog, u ovom radu autorice će analizirati temeljne odrednice relevantnog međunarodnog (univerzalnog i evropskog) pravnog okvira, od posebnog značaja i za Bosnu i Hercegovinu, u oblasti rodne ravnopravnosti, strukturalne elemente “Unije ravnopravnosti: Strategije za rodnu ravnopravnost 2020. – 2025”

4 Članovi 2. i 3. Ugovora o Evropskoj Uniji, član 8. Ugovora o funkcioniranju Evropske unije

5 Službeni list Evropske unije, OJ C 303, 14.12.2007, str. 1, član 23.

6 Vidjeti: Unija ravnopravnosti: Strategija za rodnu ravnopravnost 2020. – 2025. Komunikacija Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija, Unija ravnopravnosti: Strategija za rodnu ravnopravnost 2020. – 2025., Bruxelles, 5.3.2020. (COM) 2020 152 final, Europska komisija

te ključne postulate i rezultate istraživanja, djelovanja, mjera, ciljeva i aktivnosti u oblasti postizanja rodne ravnopravnosti, posebno se osvrćući i na slobodu od nasilja i stereotipa.

2. Međunarodno pravo ljudskih prava - univerzalnost, neotuđivost i obaveznost garantovanja i zaštite ljudskih prava

Iako su kroz povijest prisutni i egzistiraju različiti doktrinarni pristupi ljudskim pravima, nesporna je činjenica kako su ona „... univerzalna tekovina moderne civilizacije i da nema modernog prava bez poštivanja ljudskih prava“, kao i to da su ljudska prava „... izraz koncepta slobode i demokratije, dvaju principa od kojih su neodvojiva.“⁷

Osnovno načelo savremenog prava ljudskih prava jeste jednakost. Poštovanje i primjena načela jednakosti podrazumijeva nediskriminaciju.

Ljudskim pravima utvrđuje se pravni položaj pojedinca u odnosu na državnu vlast, najvećim brojem ljudskih prava država se ograničava kako bi se ostvarile ljudske slobode ili se od nje traži djelovanje u cilju zaštite ljudskih prava. Ustavi većine savremenih država poseban položaj i status dodjeljuju općim načelima međunarodnog prava, odnosno međunarodnim sporazumima o ljudskim pravima i osnovnim slobodama te opća načela međunarodnog prava kao i međunarodni sporazumi o ljudskim pravima i slobodama imaju nadzakonsku pravnu snagu, odnosno ustavni rang i kao takvi neposredno se primjenjuju u unutrašnjem pravu.⁸

I Ustav Bosne i Hercegovine, kao i entitetski ustavi (Ustav Federacije Bosne i Hercegovine i Ustav Republike Srpske) te Statut Brčko distrikta Bosne i Hercegovine garantuju najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava, bez diskriminacije.

Prema Kasimu Trnki,⁹ ljudska prava predstavljaju „... složenu pojavu koja se može razumjeti i objasniti samo multidisciplinarnim pristupom.“ Temeljem toga konstatira kako „sa pravnog aspekta, ljudske slobode i prava se mogu odrediti kao javno - pravni odnos između čovjeka kao pojedinca i državne, odnosno javne vlasti...

⁷ Pobrić, Nurko, Ustavno pravo. Mostar, 2000., str. 387.

⁸ Danas je u shvatanju (međunarodnih) ljudskih prava preovladavajući internacionalistički model koji, situiran između tradicionalnog etatističkog modela i kosmopolitskog modela međunarodnih ljudskih prava, smatra da je „međunarodna zajednica“ zajednica država, kao i nevladinih organizacija i pojedinaca koji su formalno ili neformalno inkorporisani u međunarodne političke procese, a međunarodna aktivnost u sferi ljudskih prava dozvoljena je samo u skladu i do mjere do koje to dopuštaju norme međunarodne zajednice.

Ljudska prava i osnovne slobode su područje u kojem je međunarodno pravo daleko najviše napredovalo stalnim širenjem korpusa ljudskih prava i detaljnošću u njihovom normiranju, ali i sve većom institucionalizacijom staranja o njihovom ostvarivanju i zaštiti, uključujući i posebne, sada od ključnog značaja instrumente i institute te zaštite na međunarodnom nivou. Za razliku od ranije dugog i upornog tretiranja ljudskih prava kao unutrašnje stvari svake zemlje, pri tom se zaklanjajući za državni suverenitet, veliki broj država danas prihvata ljudska prava kao elemenat međunarodnog javnog poretka i njihovo kršenje smatra narušavanjem međunarodnih obaveza država.

⁹ Trnka, Kasim (2006). Ustavno pravo (drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje), Sarajevo, Fakultet za javnu upravu, str. 111.

Osnovna karakteristika ljudskih sloboda i prava je da su ona individualna, odnosno da pripadaju svakom čovjeku kao pojedincu.“

Prema tradicionalnim tumačenjima angloameričke političke kulture, ljudska prava su određeni zahtjevi koje pojedinac postavlja pred državu, istovremeno ograničavajući njezin autoritet. Suvremena povijest pokazuje nam kako su upravo države one koje u najvećoj mjeri krše ljudska prava, stoga bi ona trebala biti “... neka vrsta zajamčene slobode od vladinog upletanja u naše živote.”¹⁰

Endrju Hejvud (Andrew Heywood)¹¹ pod odrednicom ljudska prava navodi da su to „... prava koja pripadaju ljudima samim rođenjem; ona su savremen i sekularan oblik prirodnih prava. Ljudska prava su ‘univerzalna’, pošto se odnose na sve ljude, a ne samo na pripadnike određene države, rase, vere, pola ili grupe.

Ono što je posebno značajno naglasiti jeste činjenica da „... tek implementacijom u pravni poredak, što se čini kroz nacionalne ustave, a u savremeno doba i međunarodne dokumente, ljudska prava doživljavaju svoj ključni razvoj u smislu nastajanja obveze njihova poštivanja. U pravnoj terminologiji ona se zato nazivaju bazičnim ili temeljnim pravima čovjeka i građanina.“¹²

S obzirom na kriterij društvene prirode ljudskih prava, ljudska prava se klasificiraju na: građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna. „Razvojem pravnog reguliranja problematike ljudskih prava pojavila se podjela na politička, ekonomska, socijalna, kulturna i sl. prava čovjeka koja nisu jednako zastupljena unutar različitih društava i političko-filozofskih škola mišljenja.“¹³

Prioritetno mjesto u ustavima svih razvijenih demokratskih država daje se upravo ljudskim pravima.

Većina ustava savremenih demokratskih država u svojim preambulama sadrže pozive na razne deklaracije i konvencije kojima se garantiraju i štite prava i slobode građana (državljana). Rijetki su primjeri ustava koji ne sadrže odredbe o zaštiti i ne garantiraju ljudska prava i osnovne slobode.

Budući da je osnovni zadatak države osigurati normalno funkcioniranje društvenog, pravnog, ekonomskog i socijalnog poretka, stoga je dužna stvoriti uvjete i pretpostavke za „... puno i jednako uživanje osnovnih - prirodnih ljudskih prava i sloboda. Bezbjednost, red, mir, poredak, blagostanje, pravna, lična, ekonomska i socijalna sigurnost svakog građanina i zajednice u cjelini, u velikoj mjeri zavise od toga kako i koliko država štiti i poštuje prirodna prava pojedinaca.“¹⁴

10 Miller, Lynn H., *Global Order: Values and Power in International Politics*. Boulder: Westview Press, 1990, str. 179.

11 Heywood, Andrew *Politika*. Podgorica: CLIO, 2004., str. 562.

12 Gardašević, Đorđe, *Odnos prava i politike u realizaciji ljudskih prava (poredak prava, politika i ljudska prava)*, u: Vučinić, B. Nebojša, Spajić-Vrkaš, Vedrana & Siniša Bjeković (ur.). *Ljudska prava za nepravnike*. Podgorica: Centar za ljudska prava Univerziteta Crne Gore/Centar za ljudska prava Univerziteta u Zagrebu, 2004., str. 87-98.

13 U dugom poslijeratnom periodu, odgovarajući na zapadne kritike glede vlastite politike ljudskih prava i brojnih kršenja političkih i građanskih prava svojih građana, Sovjetski Savez je opetovano ponavljao kako prvenstvo imaju socijalna i ekonomska prava.

14 Vučinić, B. Nebojša, *Ljudska prava, bezbjednost zajednice i sigurnost pojedinca*, u: Vučinić, B. Nebojša, Spajić-Vrkaš, Vedrana i Siniša Bjeković (ur.). *Ljudska prava za nepravnike*, Podgorica: Centar

Poseban fokus je na državnom, odnosno institucionalnom garantiranju i provođenju ljudskih prava u praksi, budući da se ustavom država propisuje nadležnost institucija u oblasti ljudskih prava. Radi se, dakle, o zaštiti i garantiranju temeljnih ljudskih prava pravnim poretom, jer prava iz kojih ne stoji pravni poredak kao garant često su samo načelna, a ne i praktično primjenjiva. Jer, pravni poredak (država), „... ne samo da stvara i provodi norme, već ih istodobno štiti od iskrivljavanja, narušavanja i pogrešnog tumačenja. Pitanje autoritativne zaštite prava uopće, a ljudskih sloboda i prava posebno, javlja se kao uvjet njenoga vlastitog opstanka, a također i kao uvjet državnog autoriteta, od kojega najviše zavisi uspostava reda, poretka i pravne sigurnosti građana. Stoga je zaštita ljudskih prava i sloboda od prvorazredne važnosti.“¹⁵

3. Princip ravnopravnosti i zabrane diskriminacije

Diskriminacija (posebno diskriminacija na osnovu spola) je uzrokovana brojnim stereotipima i predrasudama koje se temelje u historiji, kulturi, ponašanju ljudi koje se nekad proteže i vjekovima unazad, prisutna je u svim društvima, u većoj ili manjoj mjeri.

Uslovljena je ne samo stepenom demokratskog razvoja samog društva, već i mjerama koje se poduzimaju u cilju spriječavanja i sankcionisanja diskriminatornih ponašanja te je stoga uspostavljanje funkcionalnog i primjerenog pravnog okvira za borbu protiv diskriminacije, kao i implementacija tog pravnog okvira smatra najvažnijim korakom u cilju suzbijanja ove izrazito negativne i štetne društvene pojave. Poseban dodatni podstrek u borbi protiv diskriminacije u jednom društvu čine preventivne mjere, odnosno konstantna edukacija u cilju uklanjanja predrasuda i stereotipa koje pojedinci stvaraju pod utjecajem okoline.

Princip ravnopravnosti i zabrane diskriminacije je od suštinske važnosti u međunarodnom i domaćem pravu. Diskriminacija predstavlja nedopušteno pravljenje razlike ili nejednako postupanje fizičkog ili pravnog lica prema pojedincu ili grupi ljudi zbog nekog ličnog svojstva, kao što je npr. i pol. Zabrana posredne diskriminacije prekršena je kada se osobe koje se nalaze u bitno različitom položaju tretiraju na isti način. Pojavljuje se kao posljedica na prvi pogled neutralne odredbe, postupka ili kriterijuma koji se primjenjuje podjednako na muškarce i žene, ali je njen rezultat favorizovanje jedne grupe u odnosu na drugu. Pravljenje razlike između muškaraca i žena ne predstavlja uvijek samo po sebi diskriminaciju. Diskriminatornim se smatra samo ono razlikovanje koje nema razumno opravdanje s obzirom na cilj i posljedice postupka ili kod koga ne postoji srazmjera između upotrebljenih sredstava i cilja koji se želi postići (načelo proporcionalnosti). Međutim, često dolazi do zloupotrebe ovih stanja pa se diskriminacija prema ženama javlja u svom pravom obliku bilo direktno

za ljudska prava Univerziteta Crne Gore/Centar za ljudska prava Univerziteta u Zagrebu, 2003., str. 99-138.

15 Hadžić, Izet, . Demokracija, ljudska prava i slobode kao osnovne vrijednosti političkog sistema, u „Tranzicija“, Godina XVII, Vol. XVII, 2015., str. 153-167.

ili posredno. Sistematska diskriminacija je posljedica raznorodnih faktora i prakse institucija koji zajedno dovode do diskriminacije neke od zaštićenih grupa.¹⁶

U međunarodnim konvencijama koje sadrže zabranu diskriminacije zajednički osnovi diskriminacije su spol, rasa i religija, te u određenom obimu jezik.“

Postojeći međunarodni evropski i instrumenti Ujedinjenih nacija, koji čine međunarodni i evropski pravni okvir za ostvarivanje zabrane diskriminacije i ravnopravnost spolova, uglavnom su prihvaćeni od strane skoro svih savremenih država koje putem svojih ustava, ali i ostalih pravnih akata koji pravno uređuju ovo pitanje.¹⁷

16 Vidjeti više: Zorić, J., Dičić, N., Petković, N., Radna prava žena u Srbiji, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2018., str. 14. i 15.

17 Najznačajniji dokumenti koji čine međunarodni i evropski pravni okvir za ostvarivanje zabrane diskriminacije i ravnopravnost spolova su: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966), Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966), Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena - CEDAW (1979) sa Opcionim protokolom, Opća preporuka 19 UN-ovog Komiteta za suzbijanje svih oblika diskriminacije nad ženama (1992), Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1969), Konvencija o pravima djeteta (1989), Deklaracija Ujedinjenih nacija o uklanjanju nasilja nad ženama - DEVAW (1993), Pekinška deklaracija s Platformom za akciju (1995), Milenijumski razvojni ciljevi (1990-2015)/Milenijumska deklaracija UN-a (2000), Program za održivi razvoj do 2030. godine (Sustainable Development Goals - SDG), Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (UN, 2006), Rezolucija UN-a 1325 Žene, mir i sigurnost (2000), Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950) i dodatni protokoli, Evropska socijalna povelja (1961, 1966), Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog izrabljivanja i seksualnog zlostavljanja (2007), Konvencija Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja (CAHVIO, Istanbul, 2011), Evropska konvencija za prevenciju torture, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, Deklaracija o ravnopravnosti žena i muškaraca Vijeća Evrope (1988), Preporuke Vijeća Evrope iz oblasti ravnopravnosti žena i muškaraca, Konvencija o zabrani trgovine ljudima i iskorištavanju prostitucije drugih, 1949., Konvencija o političkim pravima žena, 1952., Konvencija o državljanstvu (statusu) udatih žena, 1957., Konvencija o pristanku na brak, minimalnoj dobi za brak i registriranju brakova, 1962, Konvencija o pravima djeteta, 1989., EU Gender Roadmap 2006-2010, Preporuka 2002/05 o zaštiti od nasilja nad ženama, Preporuka Vijeća Evrope (2007) 17 o standardima i mehanizmima ravnopravnosti spolova, Direktiva Vijeća 2000/43/EZ od 29.6.2000. godine o primjeni načela jednakog postupanja prema osobama neovisno o rasnom ili etničkom porijeklu, Direktiva Vijeća 2000/78/EZ od 27.11.2000. godine o općem okviru za jednako postupanje pri zapošljavanju i odabiru zvanja, Direktiva Vijeća EU 75/117/EC od 10 februara 1975. o usklađivanju zakona država članica u pogledu principa jednake plaće za žene i muškarce, Direktiva Vijeća EU 2004/113/EC od 1. decembra 2004, kojom se primjenjuje princip jednakog postupanja prema ženama i muškarcima u pristupu i dobivanju dobara i usluga, Direktiva Vijeća EU 97/80/EC od 15. decembra 1997. o teretu dokazivanja u slučajevima diskriminacije po osnovu spola, Direktiva o socijalnom osiguranju (o progresivnoj primjeni principa jednakog tretmana za muškarce i žene o pitanjima socijalnog osiguranja) – 1979. (79/7/EEC – OJ L 6), Direktiva o zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti – 1986 (86/378/EEC – OJ L 225), Direktiva o samozapošljavanju (o primjeni principa jednakog tretmana muškaraca i žena angažiranih u nekoj aktivnosti, uključujući poljoprivredu, u svojstvu samozaposlene osobe i u zaštiti samozaposlenih žena tokom trudnoće i materinstva) – 1986. (86/613/EEC – OJ L 359), Direktiva o zaposlenim trudnicama (o uvođenju mjera za podsticanje poboljšanja sigurnosti i zdravlja na poslu zaposlenih trudnica i porodilja ili dojilja) – 1992. (92/85/EEC – OJ L 348), Direktiva o roditeljskom odsustvu – 1996. (96/34/EC – OJ L 145), Preporuka R(856), br. 4, Komiteta ministara državama članicama o nasilju u porodici, Preporuka R(90), br. 4, Komiteta ministara državama članicama o eliminaciji seksizma u jeziku, Preporuka R(91), br. 11, Komiteta ministara državama članicama u vezi sa seksualnim iskorištavanjem, pornografijom, kao i prostitucijom i trgovinom

Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, sa težištem na osnovnim pitanjima: definicija i oblici diskriminacije, obaveza države da eliminiše diskriminaciju, razvoj i emancipacija žena, ubrzanje ostvarivanja ravnopravnosti polova, uloge polova i stereotipi, normira diskriminaciju kao pravno ili fizičko, neposredno ili posredno razlikovanje, privilegovanje, isključivanje ili ograničavanje čiji se cilj ili posljedica ogleda u otežavanju, ugrožavanju, onemogućavanju ili negiranju priznavanja, uživanja ili ostvarivanja ljudskih prava zbog pripadnosti određenom polu.

Diskriminacija u čijoj osnovi leži pripadnost određenom polu, pored pola uključuje još i bračni status, porodični status, trudnoću i materinstvo, roditeljstvo i polnu orijentaciju.

Konvencija eksplicitno navodi svaku od navedenih osnova diskriminacije, a u širem smislu sve smatra diskriminacijom s obzirom na pripadnost određenom polu. Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena kao svoje najvažnije ciljeve vezane za razvoj i emancipaciju žena (član 3) definiše: prvo, garantovanje i ostvarivanje ravnopravnost žena i muškaraca u mogućnostima da uživaju ljudska prava; drugo, garantovanje osnovnih ljudskih prava žena kao preduslov emancipacije žena i treće, obavezu države da vodi politiku u tom cilju.¹⁸

djecom i omladinom, Preporuka R(96), br. 5, Komiteta ministara državama članicama o usklađivanju poslovnog i porodičnog života, Preporuka R(98), br. 14, Komiteta ministara državama članicama o integriranju rodnog aspekta u javnu politiku, Preporuka R(2000), br. 11, Komiteta ministara državama članicama o mjerama za sprečavanje trgovine ljudima u svrhu seksualnog eksploatiranja, Preporuka R(2002), br. 5, Komiteta ministara državama članicama o zaštiti žena od nasilja, Preporuka R(2003), br. 3, Komiteta ministara državama članicama o balansiranoj učešću žena i muškaraca u političkom i javnom odlučivanju, Preporuka R(2007), br. 17, Komiteta ministara državama članicama o standardima i mehanizmima za gender ravnopravnost, Preporuka R(2007), br. 13, Komiteta ministara državama članicama o gender mainstreamingu u obrazovanju, EU Povelja osnovnih prava, iz 2000. godine, koja potvrđuje zabranu diskriminacije i obavezu osiguranja ravnopravnosti muškaraca i žena u svim oblastima, Konvencije Međunarodne organizacije rada UN-a (MOR): Konvencija 45 o zapošljavanju žena na podzemnim radovima u rudnicima svih kategorija (1935.) Konvencija 89 o nodnom radu žena u industriji (revidirana 1948.), Konvencija 100 o jednakom nagrađivanju muške i ženske radne snage za rad jednake vrijednosti (1951.), Konvencija 103 o zaštiti materinstva (revidirana 1952.), Konvencija 111 o diskriminaciji u pogledu zapošljavanja i zanimanja (1958.), Konvencija 156 o jednakim mogućnostima i tretmanu za radnike i radnice - radnici sa porodičnim obavezama (1981.).

18 Ravnopravnost polova u političkom i javnom životu (član 7) zahtjeva eliminisanje diskriminacije žena koja je u ovoj oblasti evidentna. Konvencija utvrđuje obavezu države da preduzima mjere (uključujući i zakonodavstvo) za sprečavanje trgovine ženama, eksploatacije i prostitucije (član 6). Konvencija garantuje pravo žena na obrazovanje i jednaku dostupnost ovog prava za žene i muškarce (član 10). Jednaki uslovi obrazovanja uključuju sve nivoe obrazovanja i sve vrste zanimanja (obrazovni profili). Među pravima u oblasti zapošljavanja garantuju se pravo na rad kao neotuđivo pravo, jednaki uslovi zapošljavanja za žene i muškarce; sloboda izbora profesije i zaposlenja; pravo na unapređenje na poslu, jednake mogućnosti za napredovanje na poslu, sigurnost i sve beneficije vezane za uslove rada, pravo na obuku i dokvalifikaciju, pripravnički staž kao i pravo na jednake mogućnosti za stručno usavršavanje, jednaka naknada za rad jednake vrednosti, jednake beneficije i tretman za jednak rad; ravnopravan tretman za procenu kvaliteta rada, socijalno osiguranje za slučaj starosti, nezaposlenosti, bolesti, invaliditeta; pravo na zaštitu zdravlja koje pretpostavlja bezbjednost radnih uslova i čuvanje reproduktivne funkcije i dr. U domenu zdravstvene i socijalne zaštite (članovi 12 i 13) države je obavezna da eliminiše diskriminaciju žena u oblasti zdravstvene zaštite preduzimanjem posebnih mjera koje će doprinjeti efektivnom ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu, ravnopravan pristup zdravstvenim

Konvencija posebno naglašava nužnost zakonskog garantovanja jednakosti žena i muškaraca pred zakonom.

Značajnu ulogu u pravnoj regulaciji diskriminacije ima i Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda koja pored generalne zabrane diskriminacije u uživanju prava i sloboda predviđenih tom konvencijom, zabranu diskriminacije proširuje i na „uživanje svih prava predviđenih zakonom“.¹⁹

Unaprjeđenje ravnopravnosti spolova danas jedan od glavnih ciljeva država članica Vijeća Evrope. Spol danas spada u zaštićene osnove od centralnog značaja u okviru zabrane diskriminacije prema Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

U Deklaraciji Vijeća Evrope o jednakosti žena i muškaraca (Istanbul 1997.), rodna ravnopravnost je definisana kao jedan od osnovnih kriterijuma demokratije. Deklaracija definiše četiri polja iz politike rodne ravnopravnosti, a to su: politički i javni život, ekonomski i profesionalni život, usklađivanje privatnih/porodičnih obaveza sa političkim i profesionalnim životom, promovisanje jednakosti u demokratskom društvu i uloge muškaraca u rodnoj ravnopravnosti.

uslugama, posebno onim u vezi sa planiranjem porodice, posebne zdravstvene usluge koje se odnose na trudnoću, porođaj, postporođajni period kao i besplatne usluge tamo gde je neophodno.

U domenu socijalne zaštite obaveza je države da eliminiše diskriminaciju žena, stvori jednake mogućnosti i postavi jednake uslove ostvarivanja prava na porodične beneficije, prava na bankarske pozajmice, hipoteke i finansijske kredite, prava na učešće u rekreativnim aktivnostima, sportu i svim vidovima kulturnog života. Zbog izuzetno teškog položaja seoskih žena Konvencija (član 14) garantuje posebna prava seoskih žena i stavlja akcenat na definisanje obaveza države da preduzima mjere za poboljšanje položaja seoskih žena.

Prava vezana za brak i porodicu (član 16) obuhvataju: stupanje u brak na osnovu slobodne volje i uz ličnu saglasnost oba supružnika, slobodu izbora supružnika, određivanje minimalnih godina starosti za stupanje u brak, registrovanje sklopljenih brakova, ista prava za vreme trajanja i prilikom raskida braka, ista roditeljska prava kao i odlučivanje o broju djece i razmaku između njih i njihovom obrazovanju. Ista prava i odgovornosti supružnika garantuju se u pogledu izbora imena i prezimena, izbora zanimanja i profesije kao i prava vlasništva (sticanje, rukovođenje, prodaja, upravljanje), ista starateljska, odnosno štitičenička prava i odgovornosti prilikom odlučivanja o usvajanju dece uz stavljanje interesa djece na prvo mjesto.

19 Član 14. Evropske konvencije o ljudskim pravima normira: Uživanje prava i sloboda predviđenih ovom konvencijom obezbjeđuje se bez diskriminacije po bilo kojem osnovu, kao što su: spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza sa nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili status. Protokol 12. uz Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda propisuje opću zabranu diskriminacije: 1. Uživanje svih prava određenih zakonom osigurat će se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili drugi status.

2. Nikoga ne smiju diskriminirati javna tijela na bilo kojoj osnovi, kako je i navedeno u stavu 1. Za razliku od člana 14. Konvencije, on ne zavisi od veze sa drugim materijalnim pravom zajamčenim Konvencijom. Sud je potvrdio da je definicija diskriminacije u ovom Protokolu identična onoj iz člana 14. te da važe ista načela.

Formulacija člana 14 ukazuje na to da je on ograničen na diskriminaciju koju neko doživi u vezi sa nekim drugim materijalnim pravom zajamčenim Konvencijom. To znači da se podnosilac predstave ne može na njega pozvati i tvrditi da je žrtva diskriminacije kao povrede same po sebi, već da on mora biti vezan za neko drugo zaštićeno pravo.

Princip zabrane diskriminacije, jednakog tretmana i jednakih mogućnosti za žene i muškarce i ravnopravnosti spolova posebno je važan princip u Evropskoj uniji.

Amsterdamski ugovor nalaže obavezu Evropskoj zajednici da promoviše, u svim svojim politikama i aktivnostima, jednakost žena i muškaraca i da se zalaže za eliminisanje svih nejednakosti na osnovu spola. Ovaj Ugovor uvodi koncept korištenja gender mainstreaming-a i uvođenje specijalnih mjera za borbu protiv svih vidova diskriminacije (seksualno uznemiravanje na radnom mjestu i van njega, jednakost žena i muškaraca u poslovima zapošljavanja i zanimanja i drugo). Amsterdamski ugovor povezan je sa ranije donesenim dokumentima u ovoj oblasti.

Amsterdamski sporazum dodatno sadrži novi, član 13, kojim se Savjet ministara ovlašćuje da, na osnovu odluke donešene jednoglasno, poduzme “odgovarajuće akcije” u borbi protiv diskriminacije po osnovu spola, rasnog i etničkog porijekla, religije ili vjerovanja, onesposobljenja, dobi ili seksualne orijentacije, iako su do sada usvojeni jedino okvir rada i direktiva o rasnoj diskriminaciji, na osnovu općih antidiskriminacijskih odredbi.

Pored primarnog i sekundarnog zakonodavstva, postoji također i sudska praksa Evropske unije koja, zajedno s pet programa i različitim zakonima, ukazuje na to da je ravnopravnost spolova visoko na političkoj agendi Evropske unije.

“Unijom ravnopravnosti: Strategijom za rodnu ravnopravnost 2020. – 2025” se nastoji ostvariti rodno ravnopravnu Evropu, u kojoj rodno uvjetovano nasilje, spolna diskriminacija i strukturna neravnopravnost žena i muškaraca pripadaju prošlosti. Evropu u kojoj su žene i muškarci, djevojčice i dječaci, u svoj svojoj raznolikosti, ravnopravni. Strukturne elemente Strategije, pored ostalih, čine: sloboda od nasilja i stereotipa (zaustavljanje rodno uvjetovanog nasilja, rušenje rodni stereotipa), uspjeh u rodno ravnopravnom gospodarstvu (ukidanje razlika na temelju spola na tržištu rada, postizanje jednakog sudjelovanja u različitim sektorima gospodarstva, borba protiv razlika u plaći i mirovini na temelju spola, ukidanje razlika na temelju spola u skrbi), ravnopravnost u vodećim položajima u svim područjima društva (postizanje rodne ravnoteže u donošenju odluka i politici) rodno osviještena politika i intersekcionalna perspektiva u politikama EU, financiranje mjera za napredak u rodnoj ravnopravnosti u EU, zauzimanje za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena diljem svijeta, zajednički rad za rodno ravnopravnu Evropu.

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini²⁰ (uz entitetske ustave, Zakon o zabrani diskriminacije te međunarodne dokumente i relevantne entitetske zakone i uopće mjerodavni pravni okvir Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine) uređuje, promovira i štiti ravnopravnost spolova, garantira jednake mogućnosti i ravnopravan tretman svih osoba bez obzira na spol, u javnoj i u privatnoj sferi društva, te uređuje zaštitu od diskriminacije na osnovu spola.

Prema članu 6. stav 4. nadležne vlasti obavezne su preduzeti odgovarajuće mjere radi eliminacije i sprečavanja nasilja po osnovu spola u javnoj i privatnoj sferi

²⁰ Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini, „Službeni glasnik BiH“, br. 32/10 - Prečišćeni tekst

života, te osigurati instrumente pružanja zaštite, pomoći i naknade žrtvama. Zakon daje definicije direktne i indirektne diskriminacije, te dozvoljava uspostavljanje specijalnih mjera s ciljem promovisanja jednakosti polova i uklanjanja postojećih praksi diskriminacije. Posebno je važno istaknuti da u oblasti borbe protiv rodno zasnovanog nasilja i mijenjanja tradicionalnih rodni uloga u društvu, Zakon u članu 6. stav 5. prepoznaje obavezu edukativnog djelovanja i podizanja svijesti stanovništva radi eliminacije predrasuda, običaja i svih drugih praksi baziranih na ideji inferiornosti ili superiornosti bilo kojeg spola, kao i na stereotipnim ulogama muškaraca i žena. Također, Zakon u čl. 10. do 24. zabranjuje diskriminaciju po osnovu spola i utvrđuje prava i obaveze u pristupu i uživanju svih prava i usluga utvrđenih važećim zakonima unutar BiH u svim oblicima društvenog života (obrazovanje, zapošljavanje, rad i pristup svim oblicima resursa, socijalna zaštita, zdravstvena zaštita, sport i kultura, javni život, mediji, statističke evidencije, sudska zaštita, te obaveze nadležnih organa vlasti).

Posebno je propisano da nadležni organi vlasti preduzimaju posebne mjere u cilju zaštite i unapređenja reproduktivnog zdravlja žena (član 18. st. 3.). Zakon propisuje obavezu za nadležne organe na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini da poduzmu sve odgovarajuće i potrebne mjere radi provođenja odredbi Zakona o ravnopravnosti spolova, te mjera i aktivnosti iz Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine (član 24.).

Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine²¹ je važan strateški dokument u BiH za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u svim oblastima društvenog života i rada, u javnoj i privatnoj sferi, a koji je predviđen Zakonom o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini. Ovaj strateški dokument sadrži sve oblasti društvenog života, ali su utvrđene prioritetne i transferzalne („*cross-cutting*“) oblasti, kao i oblasti koje se odnose na jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje ravnopravnosti spolova, te jačanje saradnje i partnerstva. Kao poseban program definirano je „Sprječavanje i suzbijanje nasilja po osnovu spola, uključujući nasilje u porodici kao i trgovinu osobama“.

Saglasno ustavnoj podjeli nadležnosti u BiH, zakonodavstvo u ovoj oblasti zaštite od nasilja u porodici je na entitetskom nivou.²²

21 Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period 2013.-2017. godine, „Službeni glasnik BiH“, br. 98/13

22 Značajne pravne akte i strateški okvir čine: Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije BiH“, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/216 i 75/17, Krivični zakonik Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 64/17, 104/2018 - odluka US i 15/2021 (Nasilje u porodici normira se kao krivično djelo. (Nasilje u porodici je regulisano kao krivično djelo. Narodna skupština RS je 2019. godine usvojila Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u cilju poboljšanja zaštite, pomoći i podrške žrtvama nasilja u porodici kao i usklađivanja ovog posebnog zakona sa Istanbulskom konvencijom. Ovim potvrđuje ozbiljnost i odgovornost kada je u pitanju suzbijanje i sprječavanje nasilja u porodici na način da se ono više ne klasifikuje kao prekršaj već krivično delo, insistiranjem na primjeni odredaba Krivičnog zakona RS koji nasilje u porodici definiše kao krivično djelo. Ključna promjena se odnosi na ukidanje definicije nasilja u porodici kao prekršaja i primjene odredaba Krivičnog zakona RS koje definišu porodično nasilje kao krivično djelo. Vidjeti više: Grupa eksperata za akciju protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (GREVIO), Izvještaj koji je podnijela Bosna i Hercegovina u skladu

Gender akcioni plan BiH za period 2018 – 2022. godine sadrži mjere koje će biti provedene radi realizacije tri strateška cilja usmjerena na izradu, provođenje i praćenje programa mjera za unapređenje ravnopravnosti spolova u institucijama vlasti po prioritetnim oblastima (posebno: sprečavanje i suzbijanje nasilja na osnovu spola, uključujući nasilje u porodici i trgovinu osobama, rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima, javni život i donošenje odluka te daljnje jačanje saradnje na regionalnom i međunarodnom nivou), izgradnju i jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje ravnopravnosti spolova, kao i uspostavljanje i jačanje saradnje i partnerstva.

Tokom 2013. godine donesen je novi Zakon o zaštiti od nasilja u porodici²³ uz određene novine koje se ogledaju u preciziranju pojma nasilja u porodici, propisivanju hitnog postupka u izricanju zaštitnih mjera imajući u vidu njihovu svrhu zaštite žrtve nasilja, propisivanje drugih oblika zaštite žrtve nasilja, kao što su: utvrđivanje izvora finansiranja sigurnih kuća, donošenje programa mjera na federalnom i kantonalnom nivou za prevenciju, zaštitu i borbu protiv nasilja u porodici, obaveza uspostave referalnih mehanizama za postupanje u postupku zaštite žrtve nasilja u svakoj lokalnoj zajednici i obavezu multidisciplinarnog pristupa u pružanju zaštite žrtvi nasilja, uključujući i obavezu vođenja statističkih podataka o prijavljenim slučajevima nasilja.

Osnov održivosti rada na implementaciji međunarodnih i domaćih pravnih akata, te prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama s akcentom na nasilje u porodici garantovan je kroz član 36. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici kojim je predviđena obaveza donošenja strateškog dokumenta u ovoj oblasti. S tim u vezi Vlada Federacije BiH je donijela Strategiju za sprečavanje i borbu protiv nasilja u porodici (2013-2017)²⁴ kroz koju se implementiraju i obaveze iz međunarodnih dokumenata. Poglavljem 8. Strategije definiran je način izrade godišnjih akcionih planova i izvještaja prema vladi što je omogućilo kontinuirano planiranje, realizaciju

sa članom 68. stav 1. Konvencije Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, GREVIO 6. februara 2020. GREVIO/Inf(2020)12, objavljen 3. jula 2020.), Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije BiH“, br. 22/05 i 51/06, 20/2013 i 75/2021, Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, „Službene novine Federacije BiH“, br. 35/05, 41/05 i 31/14, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 102/12, 108/13, 82/15 i 84/2019, Porodični zakon Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 54/02, 41/08 i 63/14, Strateški plan za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici u Federaciji Bosne i Hercegovine – 2009.-2010, „Službene novine Federacije BiH“, broj 77/08), Zakon o krivičnom postupku, „Službene novine Federacije BiH“, br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14, 74/20), Strategija za sprečavanje i borbu protiv nasilja u porodici (2013-2017), „Službene novine Federacije BiH“, br. 95/13, Strategija za suzbijanje nasilja u porodici Republike Srpske (2014-2019), „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 63/14, Strategija za suzbijanje nasilja u porodici Republike Srpske (2020-2024), Banja Luka, juni 2020., Republika Srpska, Ministarstvo porodice, omladine i sporta, Akcioni plan za implementaciju UNSCR 1325 u Bosni i Hercegovini za period 2014–2017. godine, „Službeni glasnik BiH“, br. 89/14, Akcioni plan za implementaciju UNSCR 1325 u Bosni i Hercegovini za period 2018–2022. godine, te pravni i strateški dokumeti iz oblasti pristupa pravdi – posebno, prava na besplatnu pravnu pomoć.

²³ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, „Službene novine Federacije BiH“, br. 20/13

²⁴ Strategija za sprečavanje i borbu protiv nasilja u porodici (2013-2017), „Službene novine Federacije BiH“, br. 95/13.

aktivnosti i izvještavanje prema Vladi Federacije BiH. Aktivnosti predviđene Strategijom postaju sastavni dijelovi planova rada nadležnih ministarstava, te se na taj način osiguravaju i sredstva za implementaciju ovog dokumenta. Odlučeno je da će se Strategija provoditi do 2021.godine, jer je važenje dokumenta produženo posebnom Odlukom Vlade Federacije BiH (zbog novih propisa o strateškom planiranju na nivou Federacije BiH). Vlada Federacije BiH izrađuje Akcione planove za provedbu i praćenje Strategije

4. Rodno zasnovano nasilje i nasilje u porodici

Rodno zasnovano nasilje je kršenje ljudskih prava žena i oblik diskriminacije nad ženama, te predstavlja istovremeno uzrok i posljedicu nejednakih odnosa moći među muškarcima i ženama. Nasilje nad ženama je bilo kakav akt nasilja koje se temelji na rodu i spolu, a koji kao posljedicu ima, ili je vjerojatno da će imati, fizičku, seksualnu ili psihološku štetu ili patnju žena, uključujući prijetnje takvim radnjama, prisilu ili samovoljno lišavanje slobode, bilo u javnom ili privatnom životu (*Deklaracija Ujedinjenih nacija o uklanjanju nasilja nad ženama – DEVAW, 1993*).

Izraz “rodno zasnovano nasilje” se često koristi naizmjenice s pojmom “nasilje nad ženama”. Termin se, također, koristi da se ukaže na dimenzije u okviru kojih se događa nasilje nad ženama: podređen status žena (ekonomski i društveni) čini ih osjetljivijima na nasilje i “doprinosi atmosferi u kojoj se prihvaća, opravdava, pa čak i očekuje nasilje nad ženama”.²⁵

Rodno zasnovano nasilje je oblik diskriminacije kojim se ozbiljno ugrožava sposobnost žene da uživa u pravima i slobodama na bazi jednakosti s muškarcima, prema UN Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW), Opća preporuka broj 19. o nasilju nad ženama, član 1.

U ovoj oblasti upravo je Opća preporuka broj 19., iz 1992.godine, bila ključna referenca i alat za zagovaranje za sisteme i organizacije koje se bave pitanjima diskriminacije i nasilja nad ženama. Uzimajući u obzir razvoj događaja u posljednjih 25 godina, Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW Komitet) je razmatrao efekte primjene Konvencije i izdatih preporuka. Slijedom analiza, CEDAW Komitet je u julu 2017.godine usvojio novu Generalnu preporuku, koja se nastavlja na prethodni ključni dokument Opće preporuke broj 19.

Nova Opća preporuka broj 35 (GR 35) potvrđuje posvećenost UN-a svijetu bez nasilja za sve žene i djevojke. Tako GR 35 definira „rodno zasnovano nasilje“ kao socijalni problem, koji zahtijeva sveobuhvatne odgovore i “jedno od osnovnih društvenih, političkih i ekonomskih sredstava kojima se podstiče podređeni položaj žena u odnosu na muškarce i njihove stereotipne uloge”. Nasilje nad ženama je “kritična prepreka za postizanje suštinske jednakosti između žena i muškaraca i

25 Heise, L. et al., “Ending Violence Against Women,” Population Reports XXVII, no. 4, series L, no. 11 (1999), as cited in Myra Betron and Elizabeth Doggett, *Linking Gender-Based Violence Research to Practice in East, Central and Southern Africa: A Review of Risk Factors and Promising Interventions*, Washington, DC: USAID, 2006

kršenje ženskih ljudskih prava”. Ona se manifestuje u beskonačnosti višestrukih, međusobno povezanih i ponavljanih oblika, uključujući kršenje ženskog seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava, podržanih od strane mnogobrojnih faktora, među kojima su i ideologija muškog prava i privilegija nad ženama.

GR 35 prepoznaje i nove oblike nasilja nad ženama i djevojčicama, redefinirane kroz “tehnološki-vođenu” sredinu, kao što su savremeni oblici nasilja koji se javljaju na internetu i digitalnim prostorima”.

2006. godine Generalna skupština UN-a usvojila je Temeljna načela²⁶ i smjernice o pravu na pravni lijek i reparaciju za žrtve teških kršenja međunarodnih ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava UN-a. Mada se Temeljna načela ne odnose isključivo na žene žrtve teških kršenja ljudskih prava, njima se daje okvir u kojim se definišu obaveze države – tj. obaveze da se osiguraju u potpunosti dostupni žalbeni mehanizmi za žrtve, cjeloviti pravni lijekovi uključujući naknade, kao i restituciju, te rehabilitaciju, satisfakciju i garancije neponavljanja. Ono što je ovdje bitno naglasiti jeste to da prema međunarodnim pravnim okvirima čak i prepreke za korištenje adekvatnih pravnih sredstava u slučajevima zlostavljanja same po sebi predstavljaju diskriminaciju nad ženama.²⁷

Rodno zasnovano nasilje je strukturni problem koji je duboko ukorijenjen u nejednakim odnosima moći između muškaraca i žena. Takvo nasilje je uvijekovječeno štetnim društvenim i kulturnim očekivanjima o rodnom ulogama koje se obično povezuju s činjenicom da je osoba žena ili muškarac, djevojčica ili dječak. Djeluje kao mehanizam za ostvarivanje i održavanje rodne nejednakosti. Žene i djevojke koje su izložene nasilju primaju poruku da su one manje vrijedne od drugih, te da nemaju kontrolu nad svojim životima i tijelima. To ima direktne posljedice na njihovo zdravlje, zapošljavanje i učešće u društvenom i političkom životu.²⁸

Prevenција i ukidanje nasilja nad ženama bitne su komponente zaštite potpunog ostvarivanja ljudskih prava žena i preduvjet su za ostvarivanje ravnopravnosti spolova.

Važno je imati na umu, međutim, da su i muškarci i dječaci također žrtve rodno zasnovanog nasilja, kao što je silovanje ili seksualno zlostavljanje dječaka. Rodne uloge također doprinose činjenici da muškarci i dječaci ne samo osjećaju pritisak od svojih muških vršnjaka da izraze svoju muškost kroz nasilje nad ženama nego isto nasilje vrše i nad drugim dječacima i/ili muškarcima.

Nasilje u porodici postoji u svim zemljama svijeta, bez obzira na njihovu demokratsku tradiciju, ekonomsku snagu, stepen obrazovanosti ili kulturu. To je „... globalna pojava koja je prisutna u svim društvima svijeta i predstavlja svaki oblik fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja ili prijetnja takvim nasiljem kojem se izlaže neki od članova porodice. Nasilje nije izolirani, pojedinačan događaj, već obrazac ponavljajućih ponašanja.”²⁹

26 Rezolucija br. 60/147 (2006).

27 Kako da prava postanu realnost – Nasilje nad ženama u oružanom sukobu, str. 17. Amnesty International, 2004.

28 Jačanje odgovora zdravstvenog sistema na rodno zasnovano nasilje u Istočnoj Evropi i Centralnoj Aziji, Resursni paket, UNFPA-WAVE, prevod na BHS jezike, 2014, str. 17. i 18.

29 Postupanje u slučajevima nasilja u porodici. Sarajevo: Gender centar Federacije Bosne i Hercegovine,

Porodično nasilje (nasilje u porodici) označava svako djelo fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja do kojeg dođe u porodici ili domaćinstvu, odnosno između bivših ili sadašnjih supružnika odnosno partnera, neovisno od toga da li počinitelj dijeli ili je dijelio isto domaćinstvo sa žrtvom.³⁰

Nasilje u porodici predstavlja još jednu oblast u kojoj se Evropski sud za ljudska prava bavio diskriminacijom po osnovu spola.

U Preporuci br. 19. Odbora Ujedinjenih nacija za ukidanje svih oblika diskriminacije prema ženama³¹ naglašava se da je „... nasilje temeljeno na spolu oblik diskriminacije koji ozbiljno ugrožava mogućnost žena da uživaju prava i slobode na osnovi jednakosti s muškarcima“, osim toga žene žrtve nasilja u porodici su dvostruko ugrožena skupina, jer su sklonije zapadanju u siromaštvo,³² te imaju ograničene mogućnosti u društvu i velik rizik od socijalne isključenosti.³³

Uzrok nasilja u porodici leži u naučenom obrascu ponašanja, odgojnom kontinuitetu kojem doprinose i obrazovni, sociološki, ekonomski, zdravstveni i drugi faktori. Kako nema značajnih razlika u pojavi nasilja u porodici na osnovu životnog standarda, finansijskog stanja i obrazovnog statusa, može se utvrditi da je nasilje u porodici naučen obrazac ponašanja integriran u izgradnju kako individualnih identiteta, tako na kraju i društvenog kolektiva koji ovo ponašanje smatra prihvatljivim uz direktnu povezanost sa patrijarhalnim društvom.³⁴

Socijalni kontekst, također, je „... jedan od rizičnih elemenata koji doprinose nasilju protiv žena u obitelji: posljedice rata, povećan prag tolerancije na nasilje, muškarci koji su se iz rata vratili s dijagnozom PTSP-a, tranzicija koja je osobito teško pogodila žene te retradicionalizacija društva. Za strukturalne promjene na razini politike nužna je suradnja NVO-a i relevantnih vladinih i drugih institucija (centri za socijalnu skrb, policija, sudstvo) te radom na jasnom i preciznom definiranju obveza pojedinih institucija i sankcija za nepostupanje po istima.“³⁵

Istraživanja o dobrobiti i sigurnosti žena u Bosni i Hercegovini koje je provela Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi pokazuju da, tri od pet žena smatra da je nasilje nad ženama uobičajena pojava u njihovim zajednicama. Isto tako, četiri od deset žena u BiH izjavile su da su iskusile psihološko, fizičko ili seksualno nasilje nakon navršene 15. godine života, od strane partnera ili drugih osoba. Gotovo polovina ispitanih žena smatra da je nasilje u porodici privatna stvar, a preko 40% njih ne zna šta treba činiti ako dožive nasilje. Nažalost, većina žena ne prijavljuje nasilje koje doživi, navodeći sram, materijalnu ovisnost/probleme, nedostatak informacija, nepovjerenje u službe i u konačnici, strah, kao razloge zbog kojih

2017, str. 8.

30 Član 3b, Vijeće Evrope: Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Istanbul, 2011.

31 Opća preporuka br. 19 (drugo zasjedanje, 1992), U.N.DocA/47/38(1992).

32 Pokazatelji siromaštva od 2002. do 2004. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, broj 13.2.2, od 7. jula 2005. godine.

33 Economic Vulnerability and Welfare Study (2000), World Bank.

34 Isto, str. 8.

35 Neumreženi: Lica socijalne isključenosti u Hrvatskoj. Zagreb: Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) u Hrvatskoj, 2006, str. 99-100.

ne prijavljuju nasilje relevantnim institucijama.³⁶ Također, zaključci navedenog istraživanja ukazuju i na to da se društvene norme i stavovi se mijenjaju, ali je broj prijava nasilja na niskom nivou, nema pravilne provedbe zakona te da je većina žena je direktno pogođena sukobom.

I dalje u sudskoj praksi dominiraju prakse izricanja uslovnih osuda, blaže kvalifikacije krivičnog djela nasilja u porodici, nespремnost da se nasilje u porodici procesuiru u sticaju s drugim kaznenim djelima, te odmjeravanje kazne na granici ili ispod granice propisane zakonom.³⁷ Dosadašnja istraživanja³⁸ pokazuju da sankcionisanje krivičnog djela nasilja u porodici ne možemo ocijeniti kao zadovoljavajuće te se nameće pitanje da li se takvim kažnjavanjem postiže svrha generalne i specijalne prevencije. Pravosudni odgovor ima veoma značajnu i za žrtvu i za počinioca, jer predstavlja društvenu osudu ili pak društveno tolerisanje određenih ponašanja. Presuda, njen sadržaj, sankcija i obrazloženje imaju ključnu ulogu za žrtvu koja presudom želi dobiti zakonsku satisfakciju za pretrpljeno nasilje.³⁹

„S obzirom na to da se najčešće nasilje dešava upravo između partnera, i to ga muškarci vrše nad ženama, nasilje nad ženama i djevojčicama predstavlja univerzalno pitanje i u doba mira i u doba konflikata, ali i u svim drugim vanrednim situacijama. Kriza nastala usljed pandemije Covid-19 doprinijela je pogoršanju situacije kada je u pitanju i nasilje. Ključni instrumenti borbe protiv širenja pandemije, kao što su društvena izolacija, ograničenje kretanja i policijski čas, kreirali su idealno okruženje za porast i eskalaciju nasilničkog ponašanja prema ženama (i djeci) usljed povećane i konstantne 24-časovne kontrole nad žrtvom. Uz to, promjene u načinu organizacije rada mehanizama za zaštitu od porodičnog nasilja (smanjeni ljudski/ stručni kapaciteti, skraćeno radno vrijeme, nepostojanje osnovne zaštitne opreme za stručne radnike na terenu) pogodovala su zlostavljačima, jer se žrtvi dodatno otežavao i ograničavao pristup subjektima zaštite, prvenstveno policiji i centrima za socijalni rad. S obzirom na iznesene podatke i navode, kako vladinog tako i nevladinog sektora, može se zaključiti da je u Bosni i Hercegovini ipak zabilježen određeni porast događaja koji mogu predstavljati nasilje u porodici u vrijeme pandemije Covid-19. Kao najznačajniji razlozi za povećanje nasilja u porodici navode se stres oko finansijske budućnosti, ograničeno kretanje, gubitak zaposlenja i slično.⁴⁰

36 „Istraživanje o dobrobiti i sigurnosti žena“, OSCE (2018. god.)

37 Petrić, Aleksandra i Radončić, Dženana, Izvještaj i analiza praćenja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj, (Banja Luka: Centar za pravnu pomoć ženama i Fondacija Udružene žene, 2014.) i Čehajić-Čampara, M. i Veljan, N. Analiza sudske prakse u predmetima nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini, (Atlantska inicijativa, 2018.)

38 OSCE, Krivična odgovornost i sankcioniranje počinitelja nasilja u porodici: Analiza i preporuke o krivičnopravnim sankcijama u predmetima nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini, Sarajevo: Misija OSCE-a, 2011. i Petrić, Aleksandra i Radončić, Dženana, Izvještaj i analiza praćenja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj

39 Atlantska inicijativa, Ponovno čitanje i analiza presuda nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2019., str. 23.

40 Friedrich-Ebert-Stiftung - Demokratija i ljudska prava, nasilje u porodici u doba pandemije, Uticaj preventivnih mjera za korona virus na nasilje u porodici u Bosni i Hercegovini, Dr Grbić Pavlović, Nikolina Sarajevo, novembar 2020., str. 3. i 18.

5. Umjesto zaključka

Iako je Evropska unija globalni predvodnik u rodnoj ravnopravnosti, o čemu svjedoči činjenica da su od 20 zemalja u svijetu vodećih u rodnoj ravnopravnosti 14 države članice EU, zahvaljujući opsežnom zakonodavstvu i sudskoj praksi u području jednakog postupanja, nastojanjima da se rodna perspektiva uključi u različita područja politike te propisima za uklanjanje pojedinih nejednakosti te da je ravnopravnost jedna od pet vrijednosti na kojima se temelji Unija, da se Unija obavezala da će težiti prema ravnopravnosti između žena i muškaraca u svim svojim aktivnostima, da Povelja o temeljnim pravima predviđa takvu ravnopravnost i zabranjuje diskriminaciju na temelju spola, da je u posljednjih nekoliko desetljeća Evropska unija znatno napredovala u području rodne ravnopravnosti, ipak ni jedna država članica EU nije postigla potpunu rodnu ravnopravnost i sporo se napreduje.

Također, postojeći međunarodni evropski i instrumenti Ujedinjenih nacija, koji čine međunarodni i evropski pravni okvir za ostvarivanje zabrane diskriminacije i ravnopravnost spolova, uglavnom su prihvaćeni od strane skoro svih savremenih država koje putem svojih ustava, ali i ostalih pravnih akata koji pravno uređuju ovo pitanje.

“Unijom ravnopravnosti: Strategijom za rodnu ravnopravnosti 2020. – 2025” se nastoji ostvariti rodno ravnopravnu Evropu, u kojoj rodno uvjetovano nasilje, spolna diskriminacija i strukturna neravnopravnost žena i muškaraca pripadaju prošlosti. Evropu u kojoj su žene i muškarci, djevojčice i dječaci, u svoj svojoj raznolikosti, ravnopravni.

Princip zabrane diskriminacije, jednakog tretmana i jednakih mogućnosti za žene i muškarce i ravnopravnosti spolova posebno je važan za pristup Evropskoj uniji. Žene su heterogena skupina, a mogu se suočiti s intersekcionalnom diskriminacijom na temelju više osobina.

Prema nalazima istraživanja i dostupnim podacima⁴¹ “uprkos brižljivo osmišljenom pravnom, strateškom i institucionalnom mehanizmu za jačanje rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini, žene su i dalje suočene sa mnogim izazovima i preprekama na putu ka punoj jednakosti u svim oblastima života. Glavni izazovi za ostvarivanje rodne ravnopravnosti u političkom učešću i donošenju odluka u BiH zasnivaju se na percepciji tradicionalnih rodni uloga, tj. kulturološkim faktorima utemeljenim na ubjeđenju o prihvatljivim rodnim ulogama kada se radi o učešću u politici i odlučivanju.

Jednake mogućnosti sudjelovanja i u Evropskoj uniji ključne su za predstavničku demokratiju na svim razinama – evropskoj, nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj.

Kada govorimo o ostvarivanju rodne ravnopravnosti u ekonomskom okruženju u Bosni i Hercegovini, glavni izazovi proističu iz rodno zasnovane diskriminacije u zapošljavanju i na tržištu rada, kao i seksualnog uznemiravanja i mobinga na radnom mjestu.

41 UN Women (2021), Profil rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, str. 11. -13.

Također, iako u Evropi više žena nego muškaraca ima univerzitetsku diplomu, žene su i dalje nedovoljno zastupljene u bolje plaćenim profesijama. Kada je riječ o slabo plaćenim poslovima, sektorima ili radnim mjestima, veći je udio žena. Diskriminirajuće društvene norme i stereotipi o vještinama žena i muškaraca te podcjenjivanje rada žena neki su od faktora koji tome doprinose. Žene u prosjeku i dalje zarađuju manje od muškaraca. Razlike u zapošljavanju i plaći na temelju spola sveukupno tokom života rezultiraju još većom razlikom u penzijama pa su u starijoj dobi žene u većoj opasnosti od siromaštva nego muškarci. Za uklanjanje razlike u plati na temelju spolova potrebno je rješavati sve njene glavne uzroke, uključujući manje sudjelovanje žena na tržištu rada, njihov „nevidljivi” i neplaćeni rad, češći rad u nepunom radnom vremenu i više prekida u karijeri, kao i vertikalnu i horizontalnu segregaciju na temelju rodni stereotipa i diskriminacije.⁴²

U Bosni i Hercegovini žene u ruralnim i udaljenim područjima su pod većim rizikom od siromaštva budući da najviše pate zbog nedostatka pristupa i kontrole nad produktivnim resursima kao što su zemljište, imovina, finansijski resursi, obrazovanje, profitabilne vještine i pristup informacijama i modernim tehnologijama.

Ostvarivanje rodne ravnopravnosti u socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti podrazumijeva karakteristične izazove, koji su većinom u vezi s nedovoljno finansiranim specijalizovanim uslugama za žrtve rodno zasnovanog i nasilja u porodici, konkretno, to su skloništa za žene koje su preživjele nasilje u porodici. Takvih utočišta za žrtve nasilja nema dovoljno u Bosni i Hercegovini. U BiH još nisu uspostavljeni ni krizni centri za žrtve silovanja. Jedinostveni metod prikupljanja podataka o nasilju nad ženama, uključujući slučajeve nasilja u porodici i nasilja koje počinu intimni partner još uvijek se razvija. Potrebna je dodatna obuka kako bi se senzibilizovali policijski službenici/ce za postupanje s preživjelim.

Glavni izazovi za ostvarivanje rodne ravnopravnosti u obrazovanju odnose se na rodne stereotipe, tj. na jačanje stereotipa o rodni ulogama u svim slojevima društva, čime se normalizuje rodno zasnovano nasilje i dodatno podržava rodna nejednakost. Rodna segregacija prema zanimanju i dalje predstavlja značajan izazov.

Neke od mjera u cilju zaštite žrtava nasilja u porodici, kao jedne od marginaliziranih – socijalno isključenih kategorija stanovništva, mogu biti sljedeće:⁴³ inicirati edukacijske programe za državne službenike koji se u svom radu susreću sa ženama žrtvama nasilja u obitelji i njihovom djecom, suradnja vladinog i nevladinog sektora, značajniji angažman svih društvenih dionika, kontinuirano financiranje za znanstveno istraživački rad na problemu nasilja u obitelji, sustavan rad na uklanjanju rodni stereotipa, osvjetljavanju problema nasilja nad ženama, njegovom prepoznavanju u širim krugovima, te pravilnom prezentiranju. Ujedno, potreban je sinergijski pristup na svim razinama zdravstvene zaštite kako bi se rizik od smanjenja dostupnosti i kvalitete zdravstvene skrbi sveo na najmanju moguću mjeru. Na navedeno su upozorile brojne međunarodne organizacije u okviru Evropske unije i šire. Preporuke u oblasti djelovanja medija mogu se sumirati na

42 Vidjeti više: Unija ravnopravnosti: Strategija za rodnu ravnopravnost 2020. – 2025

43 Vidjeti više: Neumreženi: Lica socijalne isključenosti u Hrvatskoj. Zagreb: Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) u Hrvatskoj, 2006, str. 100.

potrebu osmišljavanja i realizacije sistematične edukacije medijskih djelatnika/ca prema pozitivnom pravnom okviru (međunarodnom i unutrašnjem) i standardima međunarodnih i evropskih dokumenata o suzbijanju seksizama i rodni stereotipa u medijskim sadržajima, povećanje broja sadržaja koji, umjesto stereotipiziranih rodni uloga, promoviraju raznovrsne rezultate i uspjehe žena u različitim područjima života, povećanja zastupljenosti tema koje su vezane uz pitanja načela ravnopravnosti spolova te sprječavanja temeljenja reklama i reklamnih kampanja na objektivizaciji ženskog tijela.

Postizanje rodne ravnopravnosti i u Evropskoj uniji zajednička je odgovornost. Iziskuje udruživanje i djelovanje svih institucija, država i agencija, u partnerstvu s civilnim društvom i organizacijama žena, socijalnim partnerima i privatnim sektorom.

Rebeka Kotlo, LL.D, Associate Professor
Faculty of Law, Dzemal Bijedic University in Mostar

Amra Jašarbegović, LL.D., Associate Professor
Faculty of Law, Dzemal Bijedic University in Mostar

**INTERNATIONAL NORMS AND STANDARDS
OF WOMEN'S HUMAN RIGHTS AND GENDER EQUALITY,
WITH REFERENCE TO PROTECTION FROM GENDER-BASED
VIOLENCE**

Summary: Human rights and fundamental freedoms are the area in which international law has progressed the most by the constant expansion of the human rights and their more detailed standardization, but also by the increasing institutionalization of their exercising and protection, including special, now crucially important instruments and institutes as well as their protection at the international level. The principle of non-discrimination, equal treatment and equal opportunities for women and men and gender equality is particularly important for accession to the European Union. In this paper, the authors will analyze the fundamental determinants of the relevant international (universal and European) legal framework, of particular importance for Bosnia and Herzegovina, in the field of gender equality and protection from gender-based violence, as well as the key postulates and results of research, actions, measures, goals and activities in the mentioned areas.

Keywords: international norms and standards of women's human rights, gender equality, protection from gender-based violence, universal and European legal and strategic documents on gender equality